

IVAN IVANČAN

SVATOVI U MOLVAMA NEKAD I DANAS

Molve su selo u općini Koprivnica a u onom dijelu Podravine gdje žive tzv. Picoki.¹ Svrha ovog članka nije da potanko utvrdi današnji tok svadbe u Molvama, od njene pripreme pa do završetka, nego da se usporede neki karakteristični momenti s onima u svadbi kakva se održavala na prijelazu posljednjih dvaju stoljeća.² Ovdje će biti iznesene njihove bitne zajedničke crte, važnije razlike i eventualne pojave razvoja, odnosno degeneracije do kojih je došlo od 1900. do danas. U pronalaženju razloga promjenama koje su se zbile, morat će se dobrim dijelom ostati na početnim pretpostavkama, dok će ponegdje materijal dopustiti sigurnije zaključke.

Najstarije podatke³ o svadbama kazivala je pokojna Eva Ivančan, a od 1936. pa do 1965. i sâm sam prisustvovao i aktivno sudjelovao u dvadesetak svadbi i to u različitim razdobljima prije i poslije drugoga svjetskog rata. Osim toga, istraživanja su vršena i kasnije, a posebna je zanimljivost i u tome što su podatke, uz ostale, davali redom i mlađi članovi iste obitelji, naime kći Eve Ivančan Tereza Kokša, danas stara 67 godina, njena kći Janica Cenkovičan, stara 40 godina i sin joj Jožina, star 24 godine. Na njih se odnose i tekstovi što se u članku nalaze pod navodnim znakovima. U posljednjih nekoliko godina svadbe su se nekoliko puta magnetofonski, filmski i fotografski snimale, a materijali su uz rukopisne zbirke pohranjeni u arhivu Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu.

¹ Predaja kaže da su ovaj nadimak dobili seljaci iz okolice Đurđevca nakon što su spasili đurđevačku tvrđavu pucajući posljednjim piletom, picokom, na Turke koji su ih opkolili.

² U knjizi Narodni plesovi Hrvatske, koju je 1963. izdao Savez muzičkih društava i organizacija Hrvatske, donosim detaljan opis svadbe u Molvama, kakva se održavala 1900. Opis je u dijalektu i s potrebnim muzičkim primjerima. Ne navodeći svaki put u daljnjem toku članka primjer u toj knjizi, pozivam se na njega u pojedinim bilješkama.

³ Ista kazivačica, Eva Ivančan, govorila je i o nekim elementima svadbe koje je čula od svojih starijih, ali ovdje je riječ o onima kakvi su se održavali u vrijeme dok je ona bila djevojka, tj. oko god. 1900.

Uvod

Nekad se djevojka udavala u četrnaestoj godini, pa i prije, a momak u šesnaestoj, redovno uz posebne liječničke potvrde da su fizički i psihički sposobni za brak. Za djevojke ni danas nije rok pomaknut. Čim završe osmogodišnju školu, one koje ne odlaze na daljnje školovanje, odmah su kandidatkinje za udaju. Tako su današnje nevjeste šesnaestogodišnje a u najboljem slučaju sedamnaestogodišnje djevojke. Momaka ima više nego djevojaka i oni danas ne stupaju u brak prije odsluženja vojnog roka kao nekad. I dok su se nekada ženili redovito prije vojske, danas se takvi slučajevi ne događaju čak ni izuzetno. Starosna razlika među bračnim drugovima time je znatno veća, prosjek njihova života također, pa se mnogo rjeđe događaju prisile da netko uzme onoga koga ne želi. Roditelji ne mogu više, kao nekad, odrasliju svoju djecu prisiliti na to da iz ekonomskih razloga polaze za onoga koga ne žele, iako ekonomske potrebe i sada postoje (dobivanje nove radne snage, zemlja, novac, pokretna imovina). Nekada je stjecanje radne snage bilo po važnosti na drugome mjestu, a danas je postalo prva od svih ostalih potreba.⁴

Ipak ima i danas pojedinačnih primjera prinudne udaje. Nedavno su roditelji udali kćer, premda je već bila zaručena s drugim, koga je voljela. Svojega novog muža nije ni vidjela do udaje, štoviše doveli su ga iz drugog sela, iz Repaša, što je u Molvama rijetkost. Prvi zaručnik bio je jedinac, pa bi ona morala poći k njemu u kuću. Roditelji bi ostali bez radne snage, a imaju mnogo zemlje. Zato su svoju kćer *ponođali*, nudili⁵ nekim momcima u Molvama, ali nisu našli nijednoga koji bi htio ići ili kojemu bi roditelji dopustili da ide *v zetstvo*. Izabrali su stoga nekoga siromašnog momka iz Repaša i time stekli, što je danas veoma važno, novu radnu snagu i zadržali već postojeću. Ima slučajeva da roditelji razbaštine sina koji se ženi izvan kuće, koji ode u zetstvo.

Mladići inače ne vole odlaziti u zetstvo, ali je danas rijetkost, zapravo u Molvama i na Konacima⁶ postoji samo jedan slučaj, da dva oženjena brata žive pod istim krovom.

»A i tu glede da bi išli na stranu. Nemajo rad biti skupa, jer saki sebi oče skrbiti. Vidiš da ni braća ne moro biti skupa. To neje kak je negda bilo. Si bi rada gazde biti. Saki svoga dela oče delati, ali biti vuskup, to ne paše.«

Del, dio, daje se i danas. Daje se po dva po tri jutra zemlje. Manje se ne daje. Jedino velika sirotinja ode i s pola jutra. Nekad je najveći dio bio pola jutra zemlje. Mladenka je dobivala ili to ili

⁴ Mladež sve više odlazi na školovanje i u gradove, a zemlje ostaje koliko i prije. Ona ima mnogo manju važnost nego prije. Ipak Podravec, za razliku od mnogih seljaka iz drugih krajeva, ne zapušta ni jednu parcelu. Često obrađuje zemlju uz nadljudske napore. Ima primjera gdje same dvije žene obrađuju i preko 10 jutara zemlje, a vode i čitavo ostalo gospodarstvo. Zbog toga je u današnjem selu radna snaga najvažnija stvar.

⁵ Ivan Ivančan, Narodni plesovi Hrvatske 2. Savez muzičkih društava i organizacija Hrvatske, Zagreb 1963, str. 25-26.

⁶ Ibid, str. 1-3.

tristo forinti i škrinju, ladicu. Danas se daje kuhinjski i sobni namještaj, kauči. Moraju biti i madraci.

— »Neje lahko imati kčer. Samo kauči koštaju 60.000.— dinara. Još i bapka (lutka) mora biti velika na kauči, koja sedi, a košta 10.000.— dinarov. Četvora kola voze. I tele ide sad na posteljo. To je onaj vankuš dugi. Mi mu velimo tele. Da se oče pofaljiti reče:

— I tele je na postelji.

To je bilo vlani. Ta jastučnica koja je zgleдела kak tele. Sad je moderni sukač, koji zgleди kak sukač, kak mlinčenjак s čem se kolači delajo. Ima i bate na kraju kak sukač. Vlani su bili madraci i dva stolca tapicirani, a sad i do tri stolca tapicirana i stol. Svet ima penez.«⁷

I tako iz godine u godinu raste i *del*. Pronalaze se sve novi i novi predmeti koje treba donijeti u nj. Ekonomski je svadba za kuću koja je održava veliki trošак. Ublažuje se u mnogome *košarom*, tj. pripomoći koju daje rodbina u obliku putra, vrhnja, jaja i peradi. Kao i nekoć takva se *košara* onda vraća kada kuća koja ju je poslala priređuje svatove.

Za rijetke i novije izolirane pojave da djevojka bez odobrenja roditelja i bez *dela* pobjegne k momku, za sada se ne može sigurno reći da su činjene s potajnom roditeljskom privolom, zato da bi se izbjegli veliki troškovi. Jednako se ne može reći ni to da ta pojava hvata korijena u Molvama, iako joj ekonomska situacija pogoduje. Budućnost će dati odgovor na oba ta pitanja.

Ženidbe, ograničene na vlastito selo, i danas se čvrsto održavaju. Mladići kažu da bi za njih bila sramota kad ih njihove djevojke ne bi htjele.⁸ Međutim, pozadina je i tu ekonomska. Zemlja ostaje na okupu, a to je najvažnije. Postoje i neke varijante. Ne samo da se ženidbe ograničuju na vlastito selo, nego čak i na pojedine ulice. Molvarci su prema imovnom stanju podijeljeni na ulice. Najbogatiji su oni iz Marijanske ulice i Marijančani se najviše vežu za Marijančanke, gotovo isključivo. A tako je i s drugim ulicama. Brakovi unutar iste rodbine, koji su nekoć bili česti, danas se još uvijek održavaju, ali u znatno manjoj mjeri. Uzimaju se bratići iz trećega koljena. To se osobito održalo kod boljih »preštimanah familija, da grunt nekam dalje ne otide«, dakle i opet iz ekonomskih razloga. Na to se lijepo ne gleda, ali se ipak čini.

Običaj da se djevojka nudi prije nego je dolaze prositi⁹ i danas je na snazi. Ali dok su se nekad *ponođale* gotovo sve djevojke, danas se neke samo prose, a druge se i prose i nude. Ako je zgodna, a prije

⁷ Ibid, str 25. Tu se opisuje što se sve nekada davalo te kako su se nekada natjecali tko će dati više.

⁸ Vrlo rijetki brakovi između pripadnika raznih sela redovito su i neuspjeli. Čak i kolonisti iz Bosne i Dalmacije što su u manjem broju naselili Molve, uzimaju gotovo isključivo Molvanke a nerado i oni odlaze u tuđe selo, kao i starosjedioci. »Sramota je ak te dekla z našega sela neče. Ferkišinom Ivici je vikal otec:

— E Ivo, Ivo, nejdj v tuđe selo. Ja sem v tuđi cirkvi prisegal, ti najdi! On si je zel Novigračicu.«

⁹ Ivančan. o. c., u bilješci 5, str. 26.

svega bogata, onda je ne treba *ponođat*. *Ponođaju* obično starije žene, no danas je to sve nezahvalniji posao, jer se često mladež uzima iz ljubavi ili dogovorno iz koristi. Tako *ponođalje* mnogo puta ostanu neobavljena posla, a često ih i ogovaraju: »Ta čizme služi.« Tobože, kao nagradu dobit će čizme. Udovice se također nude, ali u manjem razmjeru nego nekada. *Ponođanje* je imalo tu prednost što se gotovo uvijek išlo u prosce na sirođano.

U prosce dolazi mladoženja sâm ili s prijateljem ako je plašljiv. Kapara¹⁰ se više ne daje. Časte ga *prkačima*,¹¹ pohanjem, vinom i likerom. Nakon nekoliko dana dolaze mladoženjini roditelji. Svekrva daruje mladoj haljinu od terilena, *terilenca*, a sada po najnovijoj ovogodišnjoj modi »od štofa ze zlatnim nitljamî«.

— To se zna. To je još skuplješe. Te materjal je skuplješi neg bič. Kazivačica ovdje aludira na nekadašnje darivanje biča mladoj.

U staro vrijeme mladenka je morala kupovati darove i darivati, a danas ona prima a ne daje. Pomanjkanje djevojaka istaklo je njihovu vrijednost. Mladu treba sada mititi. Prije je bilo obratno. Nije ni čudo: nekad se u jesenskoj sezoni vjenčavalo i po trideset parova. Za ovu godinu predviđena su samo tri para. »Dekle so se zišle. Ne ostajo na gruntu. To su se trgovci i ido na Pobedu u Viri.¹² Ta dečurlija ti sa ide v školu. Još malo i nema ko grunta delati.«

Takvu situaciju iskorišćuju neki siromašniji roditelji. Tako je nedavno prošena djevojka u čovjeka što se čitav život bavio samo ribolovom, a zapuštao posjed te nije bio u stanju dati *del*. Odbio je prosce računajući da će u pomanjkanju djevojaka netko uzeti njegovu kćer i bez potrebnog dijela.

Struktura svadbe

U glavnim crtama struktura svadbe ostala je ista kao i nekad. Centralni svatovski obred počinje, kao i prije, odlaskom »na vence«¹³ k mladenki. Danas se to obavlja u subotu navečer, a nekad je bilo dan prije. Na *vence* idu samo muški svatovi i to s glazbom. Svadba je vremenski skraćena za čitav dan. Nekad su svi muški svatovi dobivali vijence *od meteka*,¹⁴ ali je to prestalo poslije prvoga svjetskog rata. Kasnije su im djevojke stavljale na šešire kupljene vijence, sada ga je zadržao samo još mladoženja, a drugi dobiju na *vencima* prišivenene kitice ružmarina s bijelom mašnom — »ružicom« u zapučku. Vijenci su prije bili široki, kasnije sve uži, dok nije ostao samo jedan uski bijeli trak. Mladoženja koji se posljednji ženio i to 14. studenoga 1965. imao je samo šešir bez vijenca i kiticu ružmarina kao i ostali. Na pitanje zašto ga nije stavio, odgovorio je: »Negda je dečkov nosil

¹⁰ Ibid., str. 25.

¹¹ Prkači su vrsta staroga priprostoga keksa koji se, uza sve moguće torte i fine kolače, održao prilikom prošnje djevojke. Novost u čašćenju su likeri i pohano meso.

¹² Riječ je o tvornici tekstila »Pobjeda« u susjednom Virju.

¹³ Ivančan, o. c., u bilješci 5, str. 26.

¹⁴ Ibid.

venca. To je bil znak nevinosti. Mi sad o nevinosti moremo samo pripovedati.«

Ipak se ide *na vence* i tu se prišiva kitica ružmarina samo mladoženji. *Klencerima*¹⁵, *deveru* i *starešini* prišivaju se *venci*, odnosno kitica ružmarina, koja se tako zove, sutradan ujutro. *Na vence* se ide s glazbom¹⁶ i ne smiju trajati dulje od 23 sata, »da ne bi bili dugo na strošku«. I danas idu poslije *venca* svaki bračni drug spavati na svoju stranu, premda su pravno već vjenčani (jer se vjenčanje u mjesnom uredu vrši u subotu, dakle na dan kada su i *venci*). Međutim, svi to smatraju formalnošću, osim (dakako) *klencera*, koji moraju odvesti *možikaše* u gostionicu i platiti im kuhano vino dok se mladenci ne vrate iz mjesnog ureda. I to ih stoji najmanje 10.000 starih dinara. Važna stavka u budžetu onoga koji se prihvati da bude klencer.

»Morajo kuhano vino prepraviti i sakomu dati plavku¹⁷ na cicaljin.«¹⁸

Inače, taj odlazak svirača u gostionicu gotovo je već dio obreda.

Način i vrijeme pozivanja svatova znatno se izmijenio. Nekad su na dan vjenčanja, veoma rano ujutro, *pozović* s pijetlom, drvenom vilicom i nožem, *zastavnik* sa zastavom uz pratnju *mrčaljke*, dudâ, odlazili pozivati svatovske uzvanike.¹⁹ Danas poziva mladoženja sam, i to u petak poslije podne. U ruci mu okićena boca, ulazi u kuću i viče: »Na svate se kupete.«

Ponudi sve vinom. U kojoj mu kući ponestane vina, dotoči bocu kod toga domaćina.

U nedjelju ujutro idu na vjenčanje pješice i u određenom redu: najprije *mladenka* i njen *klencer* (obično brat). Za njima *mladoženja* i *klencerica* (obično sestra). Zatim može biti nekoliko redova *klercera* i *klencerica*. Nekad ih bude i po šest parova. Uvijek ženske s desne strane. U pretposljednem redu idu *dever* i *pod snehalja* (obično njegova žena). U posljednjem redu stupaju *starešina* i *pod snehalja* (obično njegova žena). Iza njih, također u dvoredovima, idu *možikaši*, a za njima svi svatovi koji žele ići na vjenčanje.

Iako je način odlaska u crkvu isti kao nekada, dakle marširanje u dvoredovima uz pratnju glazbe, ipak je sastav nešto izmijenjen, nema *pozovića* ni *zastavnika*, nego su sada tu *klenceri* i *klencerice* kojih prije nije bilo.²⁰ Nekad je mladoženja išao između dviju *pod snehalja*, kao što se i to i danas još drži na ponekim svatovima u susjednom Virju. Glazba uz koju se maršira također je drugačija, ali o tome će biti kasnije više riječi. Iz crkve idu istim redom, samo što mladoženja i mladenkin klencer izmijene mjesta.

Poslije vjenčanja idu k mladenki i tu ostaju do pola noći pa i dulje. Nekad su se poslije vjenčanja svatovi razdvajali. Mladenka je

¹⁵ Što su to klenceri objašnjuje se u daljnjem tekstu na str. 181 i 182.

¹⁶ O glazbi dolazi posebno poglavlje.

¹⁷ Naziv za novčanicu od 5.000 starih dinara.

¹⁸ Naziv za gudalo.

¹⁹ Ivančan, o. c., u bilješci 5, str. 26.

²⁰ Ibid., str. 27.

s podsnehaljama išla svojoj kući, a mladoženja svojoj, i tek oko tri sata poslije podne išao je mladoženja s glazbom mladoj na objed. To je sada pojednostavnjeno. Svi idu k mladoj, a poslije pola noći vodi je mladoženja svojoj kući. U slučajevima da momak ide u zetstvo, događa se te bude katkad i obratno, ali u dobrom dijelu slučajeva ipak se najprije ide k mladoj, onda je mladoženja vodi svojoj kući, pa se tek kasnije, nakon završetka svadbe, presele u njezin dom. Po povratku iz crkve i danas mladenku počaste vinom. Ona malo otpije, a ostatak vina baca sebi preko ramena. Ljudi to znaju te se na vrijeme odmaknu, da ih ne bi polila.

Kod mladenke se jede, pleše, pjeva i prave šale do poslije ponoći, a onda svatovi ponovno, stupajući kroz selo u određenom redu, odlaze k mladoženjinoj kući. Prije objeda kod mlade pali se svijeća i svi svatovi mole boga jednako danas kao i nekad.

»Em nesu lutorani« — primjećuje Tereza Kokša. Prije odlaska u kuću mladoženjinu, jednako prije kao i sada, udari dever štapom tri puta po trijemu i naviješta djevojčinu ocu i majci da mladenci traže njihov blagoslov.²¹ Nekad je očev blagoslov bio oko 11 sati, a sada najčešće između 1 i 2 poslije ponoći. Nekad su pri oproštaju podsnehalje pjevale mladoj dirljivu oproštajnu pjesmu »Zbogom ostanite, japek i mamica«.²² Danas se ona rijetko izvodi jer je malo još tko zna. Pa ipak »nekoj se bedak najde koj još i sad zaviče tu pesmu«.

Svatovi dolaze pred momkove dvore. Sve se rjeđe čuje prigodna pjesma:

»Odprete nam vrata i lesu,
pelamo vam mlado nevesto.«²³

Dijalog pred kućnim vratima ostao je isti kao i nekad²⁴, a dijalog o traženju srne i skrivanje mladenke, koji su se nekad izvodili prilikom održavanja *venca*, danas je potpuno nestao. Mladenka, po dolasku u kuću mladoženje, i danas u hodniku ljubi najprije svekrvu, pa svekra, zatim staru majku i ostale ukućane. Već otprilike od 1935. ne meću mladenki kruh na glavu, a nestala su i starinska kola: »Bog nam je stvoril zemljicu« i »Tronjaka«²⁵. Inače, u mladoženjinoj kući plešu svatovi sve do zore. U neko doba noći mladenci nestanu. Pred bračnom posteljom nekad je mladoženja drvenom viljuškom skidao mladenki vijenac s glave.²⁶ Danas kad dođu u sobu, mladoženja rukom raspliće vijenac svoje žene što joj je bio spleten preko *šlajera*. Zatim joj skine i šlajer.

Kao i nekoć, ujutro dolaze *podsnehalje* počešljaju mladenku i stavljaju joj šamiju na glavu. Zatim njih tri doručkuju, prema tradicijama, hladetinu, premda su podsnehalje sobom donijele torte i »kremšnite«. Mladoženja prisustvuje vezanju šamije, a mladenka, po-

²¹ Ibid., str. 28.

²² Ibid., str. 27.

²³ Ibid., str. 28.

²⁴ Ibid., str. 28.

²⁵ Ibid., str. 28 i 29.

²⁶ Ibid., str. 29.

što je jela, a to — iz skromnosti — ne smije biti mnogo, odlazi u veliku hižu,²⁷ pomete je i očisti stol. Ona to mora sama uraditi, kao što su mladenke oduvijek činile.

Nekad su se svatovi skupljali rano ujutro, a ples je prethodne večeri trajao do pola noći. Sada ples traje do jutra i svatovi se skupljaju na *froštukelj* u jedanaest sati. U posljednjih nekoliko godina uvodi se novi običaj i već se prilično uvriježio: zastavnici ili sada klenceri stave pred kućna vrata stol, na njega »valjanke« (tikve, buče) i vagu. Prodaju »govedinu«. Važu valjanke i tu govedinu, kako oni valjanku zovu, prodaju na kile jutarnjim seoskim prolaznicima. Prodaja se vrši sve do podne. Tu zbijaju i različite šale: »Nema više govedine, još je svinjčina« — i slično. Taj je običaj izmislio Ivan Ivančan Jakupec, kojemu je danas oko 55 godina.

Poslije *froštuklja* svatovi plešu i igraju kola sve do poslije podne, a tada idu *na vodu*. Kaže se: »Mlada ide na vodu«, a nekad se govorilo: »Mlada ide po vodi«.

Svi svatovi, a jedan dio obavezno obučeni kao maškare, stupaju u redu kroz selo praćeni *možikašima*. Na vodu se ide što dalje kroz selo i što većoj rodbini, po mogućnosti i što bogatijoj. Mladenka ide u najljepšoj suknji, a u ruci drži prazan *krigl* (stakleni vrč). Kada prođu selom i dođu na određeno mjesto, tada — baš kao i nekoć mladenka stavi *krigl* pun vode u blizinu bunara i onda s prvim klencerom (nekad sa zastavnikom) tri puta pleše oko *krigla*, ne parovni ples nego se drže kao da su dio većega kola. Svaki put kada učine krug oko vrča, mlada nogom udari u nj, a treći put nešto jače, da se dio vode prolije. Jedna podsnehalja budno prati da se sva voda ne izlije. Nekad se nije upotrebljavao *krigl* nego posebna kantica. Zatim svi vani, kraj bunara, plešu. To mora biti kraj bunara, kao i nekoć. Domaćini nude svatove kuhanim vinom i tada se svatovi opet u strogom redu vraćaju mladoženjinoj kući. Poslije toga se pleše često čitavu noć. Na kraju svadbe dolazi umivanje. Onom vodom što je ostala u *kriglu* prilikom mladenkina plesa s prvim klencerom, mladenka umiva svatove i za to dobiva novac. Najčešće novčanice od 5.000 starih dinara. Neki domaćini namjerno otežu s umivanjem da svatovi što dulje ostanu, a neki ih brzo umiju da se što prije razidu. Na nekim svatovima umivanje se već izostavlja, pa se novac naprosto daje mladenki na *tacnu*. Dolazi i do komičnih situacija. Nema više zastavnika koji su imali velike ručnike oko vrata i brisali umivene svatove. Klenceri već ne znaju svoju dužnost, a običaj se tako naglo zaboravlja da je prošle godine (1964), na sveopći smijeh starijih svatovskih uzvanika mladoženja htio umivati svatove mjesto da to čini mladenka. Poslije drugoga svjetskoga rata još se neko vrijeme obično izvodio dobar dio starog običaja. Otprilike prije dvanaest godina još su postojali i zastavnici. Kasnije su oni prestali ići u crkvu, nego su išli samo na vodu, a prije nekoliko godina potpuno su izostali.

²⁷ Prva velika soba koja se često gradila naročito prostranom da bi mogla primiti što više svatova i da bi se u njoj moglo što bolje plesati.

Time je svadba završena. Nastavljanje svadbe u iduću prvu, drugu i treću nedjelju, takozvani *prvići*, *drugići* i *trećići*²⁸ danas se više ne održavaju.

Svatovski uzvanici i rekviziti

Broj svadbara uglavnom je ostao isti kao i nekoć. Dva *klencera* zamijenila su *zastavnike*, mladoženja zamjenjuje *pozovića*, a ponekad par ili dva para klencera čine broj svadbara većim od nekadašnjeg (no oni nisu obavezno prisutni i nije određen njihov tačan broj).

Starešina je još uvijek zapovjednik u svatovima. Njega u svemu slušaju i on o svemu odlučuje. Kao i nekad. On određuje kada će se na koju stranu i još uvijek vodi svatove za stol kolom »Igraj kolo u dvadeset i dva«, pazeći da mladenci dođu pod zrcalo. Rijetka je kuća u kojoj i sada nema zrcala na sredini zida iznad stola, na mjestu gdje je inače neprikladno za praktičnu upotrebu. Biti starešina velika je čast.

Dever kao i nekad pali svijeću u crkvi. Uvijek je nosi u džepu. Kad dođu mladenki na ručak, zapali svijeću i njome maše iznad stola vičući:

— Sin, šći!

Ako se svijeća ugasi na povik sin, bit će prvi sin, a ako se ugasi na šći, bit će kćerka.

Već prije je rečeno da i mladoženja, i starešina, i dever, i klenceri imaju na prsima *ružicu* i ružmarin.²⁹ To se naknadno daje i svim svatovima pa i sviračima. Inače su svi muškarci obučeni u crna odijela, svi nose kravate i bijele rukavice. Još je nedavno jedan mladić na svadbi imao zastavnike s ručnicima, ali je on specijalno htio imati starinske svate. Stari su rekli: »Al je zato svem bilo po volji. To su pravi molvarski svati.«

Mladenka i klenceri u bijeloj su gradskoj odjeći (vjenčanica). Poneka mlada ima već i bijeli kostim sa šeširićem. Podsnehalje su u domaćoj seoskoj nošnji.

Likovni dojam što ga daju današnji svatovi uvelike zaostaje za nekadašnjim. Osim starijih nošnjâ, nema više *dudaša* s ručnikom, *pozovića* s pijetlom, nožem i viljuškom, *zastavnika* s okićenom zastavom, nema više zimzelenovih vijenaca oko šešira. Vožnja pokućstva, makar i na četvorim kolima, ne može nadomjestiti nekadašnju vožnju škrinje i bogato izvezenih jastučnica. Papirnati ukrasi na kolima, konjima i u sobi gdje se održava svadba, slab su nadomjestak nekadašnjega kićenja cvijećem, *pantlikama* i domaćim vezenim rubljem, napose lijepo izvezenim ručnicima.

Jedino što se obogaćuje to su vrste maski i maškare. Uz starije mlinare, konje i mulce (učinjene tako da se dvojica pokriju plahtom, a uzmu lonac kao glavu i metlu kao rep), zatim izvanredno dekorativan ples djevojaka koje naopačke obuku odjeću i cipele, danas se

²⁸ Ivančan, o. c., u bilješki 5, str. 30.

²⁹ Ibid., str. 26. Usporedi oblačenje i kićenje nekadanjih svatova.

često javljaju kauboji i Beduini. Kao i nekad muškarci se presvlače u žensku robu, a ženske u mušku te tako izvode različite igre i pri tom mijenjaju glas. Jašu konja, prodaju ga, sastavljaju mlin, prose i gataju kao Cigani, donose trlice u sobu i taru lan. Trijebe kukuruz, a brijači nožem ili kakvim drvom briju lice posuto pepelom. Znađu i živo tele dovesti u sobu. Novog sudionika u svatovima voze u vlaku («lokomotiva» ga čitava zasipa brašnom). Zabijaju se i kolci u pod (čime se pravi velika šteta), tobože se *nakaljuju* vinogradi. Izvodi se kolo na ulicu, i tu se onda poskakuje i luduje. Glavni akteri pri tom su *možikaši*, ali oni zbog toga danas mnogo manje sviraju nego nekad.

Glazba i ples u svatovima

Mrčaljke, dude, već su izumrle još prije prvoga svjetskog rata. Njihovo mjesto zauzeli su *možikaši* ili *egedaši*, kako ih još zovu. To je gudački sastav, a sačinjavaju ga prva violina (primaš), druga violina, kontrašica, bajs i cimbale. Ovaj je sastav najomiljeliji, ali i sve rjeđi, jer su Cigani, velikim dijelom pobijeni u prošlome ratu, a oni su bili najbolji violinisti. Prijelaz od tog sastava k manje popularnim tamburašima (oni nisu *možikaši* nego *tamburaši*) čine *možikaši* kod kojih je violina kontrašica zamijenjena tamburom kontrašicom (bugarija) ili čak gitarom, a cimbale harmonikom.

Rjeđe se javljaju duhaći instrumenti, a oni čine prijelaz na sasma nove sastave koje ovdje zovu *trubaduri*, prema trubama koje su njihov sastavni dio. Trubaduri sviraju u sastavu: truba, harmonika, bubanj i »jedna velika truba«. Nisam ustanovio o kakvu je to instrumentu riječ. Možda o pozauni? Svakako, seljake su te velike trube impresionirale pa su sastav prozvali trubaduri. O pravim trubadurima pouzdano nisu ništa čuli, zato držim da je ova podudarnost nastala kao oblik pučke etimologije. To su mali zabavni orkestri gradskoga tipa, ali starijeg. *Električari* još nisu prodrli u selo. Danas *možikaši* stoje između 50 i 75.000 starih dinara. No taj novac mladenka dobije pri umivanju. Na »jakim« svatovima dobije i 160.000 starih dinara.

Repertoar *možikaša* i *trubadura* potpuno je različit. *Možikaši* znaju i starijih »komada«, a miješaju ih s nekim »modernem«. Od starih stvari to su pretežno drmeši i čardaši, po koja stara polka, i to je sve. Začudo, stare svatovske marševe ne znaju više svirati, iako su oni važan dio svatovskog obreda. Mjesto toga *možikaši* sviraju partizanske pjesme kao marševe i to: »Nabrusimo kose«, kad se ide u crkvu ili iz nje, a »Budi se istok i zapad«, kad se vodi mladenka u mladoženjin dom ili na vodu. Partizanske pjesme ušle su i u plesni repertoar, a naročito su popularni foks: »Ide Tito preko Romanije« i polka »Dalmacijo, zemljo mila« (Domovina zove nas, družo Tito vodi nas). Ovo je zanimljivo najviše zbog toga što Molve nisu bile partizanski kraj.

Današnji *možikaši* imaju i ovaj vrlo šarolik repertoar polke: »Ja sam Pepić šuster«, »Maškare«, »Teta Ana zamazana«, »Oj ti seko Jelo«, »Kamila« (zapravo kombinacija njemačkog šlagera »Bei mir

bist du schön« i melodije iz filma Snjeguljica i sedam patuljaka), »Marice dušo«, »Biraća polka« (Rozamunda, vrlo izmiješana i ne- tačna. U njoj se parovi mijenjaju),³⁰ »Taliјanka«, »Acipe« (nekakvi makedonski motivi) »Ciganpolka«.

Osim toga sviraju valcer »Taliјanku«, marš »Musliman« (U Stambu- bulu na Bosporu), »Užičko kolo«, zatim podravski seoski šlager »Alaj je divan taj podravski kraj«, te pjesme »Svakog dana prođoh ja«, »Ja ne žalim oči svoje« (navodno stara podravska pjesma, ali pjevana na srpski način), »Danju slušam pjesme tužne« (srpska), »Moj beharu ko li mi te bere« (bosanska), »Čoban tera ovčice« (srpska), »Maramica svilenica« (folklorni šlager) i tako dalje.

Trubaduri izvode uglavnom »nove« šlagere, a umjesto marševa sviraju »Most na rijeci Kwai« i »Stade se cvijeće rosom kititi«.

Kola se izvode kao i nekad,³¹ a od starijih obrednih kola još se uvijek ide za stol uz »Igra kolo na dvadeset i dva«.

»Saka sezona morti nove mode donese. Saka sezona donese nekaj novog ali ,Igraj kolo' nesu s ranga pušćali.«

Ta sasvim nova kola u posljednjih nekoliko godina bila su »Dilber nam je u kolu« (inače staro kolo u nekim drugim krajevima). Možda su ga amo donijeli doseljeni kolonisti Dinarci. Izvodi se i partizansko kolo »Hopšaj diri«. Začudo, ono se nije izvodilo odmah poslije rata, nego se javlja tek sada, i to s ovim svatovskim pri- pjevom:

Što ću majko s očima,
dopale se momcima.

Hopšaj diri diri di,
mi smo svati veseli.
Hopšaj dara dara da,
svilena je marama.

Zeleni se od šume,
ide momak od cure.

Hopšaj diri diri di,
mi smo svati veseli.
Hopšaj dara dara da,
rakija je najbolja.

Zeleni se živica,
moj je dragi Ivica.

Hopšaj diri diri di,
mi smo svati veseli.
Hopšaj dara dara da,
rakija je najbolja.

Zeleni se zimzelen,
moj je dragi još malen.

Hopšaj diri diri di,
mi smo svati veseli.
Hopšaj dara dara da,
rakija je najbolja.

³⁰ Ivančan, o. c. u bilješci 5, vidi ples »Lepa Anka kolo vodi« i varijantu na na strani 51.

³¹ Ibid. Vidi opise citiranih plesova na str. 27-28.

Bela bluza, crni šos,
moj je dragi gol i bos.
Hopšaj diri diri di,
poljubi me moj mili.
Hopšaj dara dara da,
rakija je najbolja.

Od novijih kola izvodi se i »Igraju se, Marice, na nebu zvezdice«. Uz prilično banalan tekst izvode se pokreti začudo veoma arhaičnim šestodijelnim plesnim obrascem, koji se u ovom kraju nekada primjenjivao u ženskom Vuzmenom kolu.³² Isto tako uvedena je igra:

— Je li ljubiš?

— Ne ljubim!

Parovi stoje u krugu i kad samac u sredini vikne: »Vekslin«, onda svatko mora promijeniti suplesačicu i poljubiti se s njome prije nego što ga plesač koji je u sredini udari ručnikom koji drži u ruci. Ta je igra u stilu ostalih svatovskih kola s biranjem i ljubljnjem, a u Molvama su uvedena još davno.

Stare se pentatonske pjesme u svatovima više ne pjevaju jer ih nitko ne zna. Uopće je karakteristično da se u današnjim svatovima pjeva znatno manje nego nekada. To nadoknađuju *možikaši* ili *trubaduri* koji obično među sobom imaju nekog pjevača. Među *možikašima* zna biti i po koji dobar pripovjedač — glumac koji svojim šaljivim anegdotama i govorima nasmijava publiku. Veliki je majstor u tome Franjo Vedriš, čovjek tridesetih godina.

Magične čini i praznovjerje

Ni današnji svatovi nisu lišeni magičnih čini i praznovjerja. Stavljanje mladenaca pod zralo, da im ne bi nešto naškodilo, jedan je od očitih primjera. Motiv je jasan, a i seljaci su ga još uvijek svjesni.

Vjeruje se da su za padanje kiše u vrijeme svadbe krivi mladenci. Kažu im: »Bili ste lizasti!« To znači da su voljeli oblizivati kolače, a takvima uvijek na svadbi kiša pada.

U svatovskom redu mora se tačno i *pod korak iti*. Po taktu. Ako, naime, korak nije složan, neće biti ni brak.³³ Mladenci se po povratku iz crkve, tj. u maršu, moraju čvrsto držati *međ prste* da im brak bude čvrst i stalan.

Kada je noću išla svatovska povorka, zastavnici su nekad tjerali zle sile pred mladenkom i mladoženjom. »Da ne bi nešče nekaj pred nje hitil, nekakvo coprno. Pa i denes ide nešče pred njemi da se ne bi popikavali. Oni ne ido prvi da bi nešče coprno hitil pred nje.« Još se i danas u to živo vjeruje. Naročito je osjetljiva mladenka, čak i na urokljiv pogled. Nekad su je pokrivali bijelom plahtom preko vijenca,³⁴ a danas se nad njom otvori kišobran, makar i mjesečina sijala.

³² Ibid., str. 40.

³³ Prošle godine prisustvovao sam gotovo svadi između mladenaca. Mladoženja je grdio mladenku i šaptao joj: — Složi! Leva! Leva! Ako korak nije složan, svatovi se koji put zaustave i marš počinje iz početka.

³⁴ Ivančan, o. c., u bilješci 5, str. 28.

»Da ne bi nadišla na coprno. Sad je ambrela mesto vilana.«

Evo još jedan magičan čin kojega su svjesni i današnji akteri. U crkvi treba mladoženja potajno prikleknuti na mladenkinu suknju prije nego ona njemu dodirne koljenom koljeno. Ako u tome uspije, bit će jači u braku.

Odlazak mlade na vodu tumače seljaci raznoliko. Prema jednima, na vodu se ide, i to što dalje, da se svatovi malo prošeću ne bi li mogli što bolje jesti. Prema drugom tumačenju, ide se po vodu zato da se svatovi mogu njome umivati, i treba paziti da se što manje vode prolije, ne bi li se prilikom umivanja ubralo što više novaca. Davanje važnosti baš toj vodi oko koje se pleše govori da ona ima posebnu snagu. Ali umivanje nije uvijek bilo vezano baš uz tu vodu, jer je ono u svatovskom ritualu nekoć dolazilo prije odlaska mlade i svatova na vodu.

(Plesanje, oplesivanje oko kantice, vedrice, vode koja mora biti kraj bunara, podsjeća i na običaje u zapadnom dijelu dinarske zone,³⁵ gdje se obredno pleše oko cisterne, izvora, bare, vode i gdje to plesanje navodi na eventualno podrijetlo iz kulta vodâ. Iz mnogih se elemenata materijalne kulture, a i duhovne, kao npr. iz šestodijelnoga starinskog kola, tipičnog inače za dinarsku zonu, ili iz štokavskih elemenata u starim pjesmama, pa i u onoj u starinskom kolu, može zaključiti da su doseljeni graničari ostavili traga u kulturi ovoga dijela Podravine. Moguće je da su ostaci plesanja oko izvora i vode uopće imali utjecaja na svatovski ples mladenke oko vrča.)

Zaključna razmatranja

Molvanska svadba zadržala je u biti istu onu strukturu kao i nekad. Po svoj će prilici tome biti glavni razlog ona pojava ženidbe samo unutar svoga sela, koja je priječila miješanje svatovskog običaja s nekim stranim svatovskim elementima. Nisu postojali direktni utjecaji izvana, a oni rijetki slučajevi kada je bračni drug došao sa strane, nisu mogli jače utjecati, jer bi pridošlica bio iz prvog ili drugog susjednog sela u kojemu su običaji bili slični molvanskima. Osim toga, djelomični utjecaj imala je i prirodna izolacija sela Molve koje se nalazi po strani od svih življih prometnih putova.

Neki duboko ukorijenjeni dijelovi običaja održavaju se i danas usprkos različitim ekonomskim ili modnim utjecajima. I dok su se neki sporedni dijelovi mijenjali, oni osnovni ostali su u biti isti. Riječ je o dijelovima običaja koji su u prošlosti bili od bitnog značenja za novu bračnu zajednicu. Premda momak ide u zetje, on prividno dovodi mladenku u svoj dom i tek kasnije seli k njoj. Nekad su djevojke odlazile iz zadruga u zadrugu, a svi su sinovi ostajali u svojoj kući. Napose su zadržane neke magijske čini kojima su seljaci djelomično zaboravili značenje. Ipak se održavaju zbog svijesti da je posrijedi nešto važno, nešto što se ne smije izostaviti. Mladenka baca

³⁵ Mnogo podataka o tome može se naći u mojim rukopisnim zbirkama iz Like, koje se čuvaju u arhivu INU.

vino preko ramena, *dever* udara tri puta štapom po trijemu prije očeva blagoslova, mladoženja sâm skida vijenac s mladenkine glave, a ujutro dolazi obredno češljanje i stavljanje šamije. *Starešina*, glavar svatova, uvijek uvodi svatove za stol kolom, magijski se oplesuje stakleni *krigl*, *dever* mora paliti svijeću i gatati, hoće li prvo dijete biti sin ili kći.

Zaboravljanje starih narodnih shvaćanja o značenju pojedinih dijelova običaja dovelo je i do vezivanja nekih elemenata jednih uz druge, iako prije nisu zajedno pripadali. Tako npr., umivanje se logički povezuje uz odlazak na vodu, plesanje, čaranje oko vrča i donošenje dijela oplesivane vode kući. Stoga nije čudo što su se ta dva običaja vezala jedan uz drugi.

Za promjene koje su nastale, a nisu najbitnije u samom običaju, možemo navesti dva glavna razloga: psihološki i ekonomski.

Otkuda partizanski elementi u svatovskom obredu, i to u svadbenim marševima koji su inače dosta važan i uočljiv njegov dio? Ponovno treba napomenuti da je posrijedi nepartizanski kraj. Iz opreza postavljam kao pretpostavku da je baš ta uočljivost i javnost ovog dijela obreda povod da su se stari marševi zamijenili novima. Odmah nakon rata seoske su vlasti branile javne svečanosti koje su bile vezane uz crkvene blagdane. Čak je i znamenito molvarsko proštenje bilo sprečavano. Čini se da su u takvoj situaciji dovitljivi Podravci posegnuli za partizanskim marševima i time pokušali ići ukorak s vremenom. Danas kada se slične zabrane više ne susreću, zamjenjuju se i marševi opet novima, iako seljaci vole »Nabrusimo kose« nego recimo »Most na rijeci Kwai«, jer mnogo više odgovaraju njihovu muzičkom osjećaju. Zbog istih razloga, a danas već djelomično i zbog političkih osjećaja dijela seoske omladine, partizanske pjesme zadržale su se i sada u svatovskom obredu i veselju. U eri novih dobara kulture i civilizacije što sve više prodiru u selo, omladina se počinje stidjeti nekih starih običaja. Naročito je moda razlog da se odbacuju stari svatovski rekviziti, da se uvodi nova glazba, da se pripremaju nova jela, daruju novi dijelovi *dela*, da se skidaju vijenci i mijenjaju naročito formalne strane svatovskog običaja.

Mnogo dublje promjene izazivaju ekonomski momenti. Pomanjkanje radne snage stimulira veće ulaganje u predobivanje mladenke. One se više obavezno ne *ponođaju*, ne moraju spremati darove, nego se njih daruje, ponekad bježe od kuće i udaju se čak i bez *dela*. S druge strane, i sve je manje ljudi na zemlji, manje mogućnosti da se ona dobro obradi i tako unaprijedi gospodarstvo. Šaljući kćer u drugu kuću, roditelji joj daju i mnogo veću vrijednost u zemlji, novcu i pokretnoj imovini nego nekoć, ne bi li ta dobra u novoj mladoj zajednici doživjela bolje iskorišćivanje nego što je to moguće kod roditelja koji su često imali samo po jedno dijete. Premda i psihološki momenat igra važnu ulogu pri davanju *dela*, roditelji se naime, takmiče koji će se bolje pokazati, ekonomski faktor je znatno važniji. Već je prije iznijeto na koji su način ekonomski uvjeti smanjili prisilno udavanje, a jednako kakve se špekulacije sada izvode imajući na umu veliku

nestašicu radne snage. Ekonomski su razlozi doveli i do ukidanja posvatoških zabava: *prvića*, *drugića* i *tretića*, a uvjetovali su i skraćivanje svadbe za jedan dan te pomicanje nekih rokova u preostalom dijelu svadbe.

Neki se svatovski oblici razvijaju unatoč prilikama koje, općenito uzevši, više pogoduju degeneraciji nego razvoju. Odvajanje crkve od države uvelo je u svatovski obred dva marširanja kroz selo više: na općinu i od nje natrag, a s time i uvođenje novih marševa. Također zadržavanje glazbe i klencera u gostionici, dok čekaju mladence koji su na općini, sve više poprima stalan oblik i pomalo se oblikuje novi dio običaja. Poseban razvoj doživljuju svatovske šale, kojih ima sve više, a jedna od njih »Prodavanje govedine« pomalo nastaje kao poseban dio običaja. Moglo bi se to proširivanje dramskih elemenata shvatiti kao nadomjestak za neke ukinute oblike, a i kao naknada za pomanjkanje kulturno zabavnog života u današnjim selima. Način gospodarenja također je unio neke promjene u svatovski obred. Svi rekviziti koji su bili proizvedeni rukama seoskih prelja i tkalja nestali su iz inventara svatova. Kao primjer mogu se navesti nekadašnji veoma dugački ručnici što su ih zastavnici nosili oko vrata, a i da ne govorimo o nekadašnjoj narodnoj nošnji kojoj nema više ni traga. Novo vrijeme donijelo je neka naprednija shvaćanja. U prvom redu, to je stupanje u brak bez prisile, a drugo sklapanje bračne zajednice među znatno starijim omladincima nego što je to bio slučaj prije, iako su ekonomske potrebe, dakle razlozi za rano stupanje u brak, znatno veće nego što su to bile nekoć. Osobito se to tiče momaka koji se žene čak i sa dvadeset pet godina, što je nekad bilo nezamislivo.

Degeneracija običaja u prvom se redu očituje u njegovu suzivanju, zatim u ukidanju nekih funkcija ili spajanju nekoliko njih (npr. mladoženja sam poziva u svatove), u nestajanju starih rekvizita. Neki elementi izbljeđuju, i to pošto se počeo gubiti njihov smisao. *Umivanje* se ne obavlja u onom dijelu obreda kao prije, nema svatovskih ručnika, događa se da se ne zna tko treba umivati a tko brisati svatove. Čak se gdjekad više i ne umiva, nego se naprosto baca novac na *tacu*, iako se obred zove umivanje. Svatovskom obredu sve više nedostaje stil. Bacanje novca na *tacu* došlo je umjesto nekadašnjeg umivanja, a prije toga postojalo je još dekorativnije darivanje mlade kućanskim predmetima domaće izradbe. Baka joj je darivala *tronjak* (napravu za hladno glačanje rublja), djed sjekiru, majka preslicu, djevojke kudjelju, a sve se to odigravalo u sredini kola koje je pjevalo o takvu darivanju. Naročito stil nestaje u pjesmi i plesu. Nema više starih obrednih pjesama, a glazbena pratnja je zbir domaćih i stranih šlagera, malovaroških pjesama, pseudonarodnih umotvorina što ih prenose vojnici ili moderna sredstva radiofonije te gramofonske ploče. U svojoj umjetničkoj strani svadba doživljuje najveću degeneraciju. U molvanskim svatovima zabavni činoci postepeno zamjenjuju obredne.

Ipak se čini da su degeneraciji više podložne formalne nego sadržajne odlike svatova i da će oni još dosta dugo uglavnom zadržati svoju dosadašnju strukturu.

Najmlađa generacija kao da postaje svjesna umjetničkih kvaliteta koje je sadržavao stari svatovski običaj, pa su učenici osmogodišnje škole obnovili »Molvarske svate« prema objavljenim starim zapisima. Tom priredbom u kojoj se pojavljuju neki najstariji elementi (*pozović* s pijetlom, *zastavnik* sa zastavom i drugo) đaci osmogodišnje škole osvojili su prvo mjesto u kotarskom natjecanju školskih grupa.

ZUSAMMENFASSUNG

HOCHZEITSBRÄUCHE IM DORFE MOLVE EINST UND HEUTE

In dem Artikel werden die Hochzeitsbräuche von einst und jetzt in dem Dorfe Molve im Drautal geschildert und die gemeinsamen Züge sowie die Unterschiede aufgezeigt, und ebenso die in der Entwicklung resp. durch Degeneration eingetretenen Veränderungen im Zeitraum von 1900 bis heute.

Einst wurde bei dem Abschluss der Ehevereinbarungen gefordert dass die Braut in ihr neues Heim je mehr Bodenbesitz, Vieh, Kleidungs- und Haushaltungsgut und Bargeld mitbringe. Heute ist das wichtigste Moment die Gewinnung einer neuen Arbeitskraft, denn die Jugend wandert immer mehr in die Städte ab und niemand ist da das Feld zu bearbeiten.

Die grundlegende Struktur der Hochzeitsbräuche ist die gleiche geblieben, aber in formaler Hinsicht hat sich vieles geändert. Die Hochzeitsfeier ist abgekürzt worden, Ausstattung und Aufputz haben sich verändert, die Hochzeitsgäste werden nicht mehr wie einst durch den »*pozović*« (Einlader), der einen Hahn mit sich trug, eingeladen, sondern von dem Bräutigam selber, der mit einer Flasche Wein in der Hand die Gäste einladen geht. Der Hochzeitszug ist anders aufgestellt und es werden nicht mehr die alten Hochzeitsmärsche gespielt, sondern beliebige neue Melodien. Aber auch viele andere Elemente sind mehr oder weniger einer Veränderung anheimgefallen.

Die Mode ist eine der Ursachen der Verwerfung der alten Hochzeitsrequisiten, der neuartigen Musik und der Zubereitung neuer Speisen. Aber auch die neuen Wirtschaftsformen haben in die Hochzeit neue Requisiten hineingetragen, einestheils weil die althergebrachten verloren gegangen sind, andernteils infolge der Auflöserung des heimischen Spinnens und Webens im Dorfe.

Die ökonomischen Ursachen haben, indes, die tiefsten Veränderungen hervorgerufen, besonders den ansteigenden Mangel an weiblicher Arbeitskraft. Die Mädchen werden nicht mehr unerlässlichweise angeboten, sie müssen nicht mehr Hochzeitsgeschenke vorbereiten, und manchmal gehen sie von Zuhause durch und verheiraten sich sogar mit Verzicht auf den Erbteil. Die ökonomischen Ursachen haben auch zu der Auflöserung der nach-hochzeitlichen Unterhaltungen geführt: des »*prvić*«, »*drugić*« und »*tretić*« (erster, zweiter und dritter Sonntag nach dem Hochzeitstag) und sie haben zu der Kürzung der Hochzeitsfeier und zu der Verschiebung einiger Fristen innerhalb dieser beigetragen.

Einige hochzeitliche Formen, hingegen, entwickeln sich gerade jetzt. Die Trennung von Kirche und Staat brachte mit sich die neue Sitte des Marschierens durch das Dorf wenn man zu der standesamtlichen Trauung in das Gemeindehaus zieht. Eine besondere Entwicklung weisen die Hochzeitsscherze auf, und die komische Szene »Der Rindfleischverkauf« formt sich allmählich zu einen besonderen Teil dieser Bräuche. Diese Erweiterung der Schauspiel-Elemente beim Hochzeitsfest könnte man auch als Ersatz deuten für den Mangel an gewissen anderen Unterhaltungsmöglichkeiten.

Die Degeneration der Bräuche offenbart sich also in ihrer Kürzung, der Abschaffung gewisser Funktionen und der Vereinigung mehrerer Funktionen in eine. Aus den Hochzeitsbräuche schwindet immer mehr der alte Stil. Das offenbart sich